

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.9

*К. Р. Добкіна**кандидат юридичних наук, доцент,
декан юридичного факультету**Державного університету інфраструктури та технологій*СТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗАСАД УЧАСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ
ПРОКУРАТУРИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

Постановка проблеми. Історичний розвиток держави і права свідчить, що не завжди людина і громадянин мали реальну можливість реалізувати гарантовані їм права і свободи, а принцип захисту прав і свобод людини і громадянина реалізовувався шляхом активної діяльності окремих органів контрольно-наглядових функцій. Саме за даних умов започатковується інститут участі у цивільному судочинстві органів державної влади.

Пріоритетні аспекти в зазначеному напрямку за радянських часів були покладені на органи прокуратури, які за існуючими нормами ЦПК УСРР 1924 року вступали до цивільного судочинства як учасники, які беруть участь у розгляді справи з метою захисту інтересів держави та трудящих.

Стан дослідження. Органи прокуратури як учасники цивільного судочинства в тій чи іншій мірі були предметом дослідження в роботах різних вчених таких як М. І. Бородін, І. А. Ходаковський, Л. К. Радзівська, В. Й. Сапунков, Г. П. Тимченко та ін.

Водночас питання, пов'язані із дослідженням проблематики становлення законодавчих засад участі у цивільному судочинстві прокуратури у другій половині ХХ століття, фактично, залишені поза увагою.

Внаслідок чого, **метою** даної статті є дослідження становлення законодавчих засад участі у цивільному судочинстві прокуратури у другій половині ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Перше десятиліття 60-х р. р. ХХ століття відзначено кодифікацією відразу декількох галузей радянського права. У їх числі було і цивільне процесуальне законодавство. Правовий статус прокурора в нашій країні набув подальшого розвитку на базі суттєвого оновлення законодавства. Разом з тим форми участі прокурора в цивільному процесі, його повноваження і основні обов'язки, зазначені в ЦПК УСРР 1924 року, знайшли своє відображення і в радянських процесуальних законах 60-х років.

Основи цивільного судочинства Союзу РСР і союзних республік, введені в дію з 01 травня 1962 року Законом СРСР від 08 грудня 1961 року, визначали загальні положення про повноваження прокурора в цивільному судочинстві, такі як: можливість порушення цивільної справи в суді за заявою прокурора, здійснення прокурорського нагляду в цивільному судочинстві, участь прокурора в процесі для дачі висновку, опротестування судових рішень. При цьому детально не позначалися такі позиції, як наприклад, перелік підстав для відводу прокурора. Прокурор не входив до числа осіб, які звільнялися від сплати судових витрат, які стягувались в дохід держави, не були визначені й категорії цивільних справ, участь прокурора по яким була обов'язковою.

Беручи до уваги, що цивільні процесуальні кодекси союзних республік відтворили всі норми Основ, конкретизували і розвинули їх загальні положення, врегулювали процесуальні відносини, віднесені Основами до компетенції союзних республік, інтерес для цього дослідження представляє Цивільний процесуальний кодекс Української РСР 1964 року.

Як правильно відзначав Д. М. Чечот, кодифікацію цивільно-процесуального права характеризували: спадкоємність по відношенню до законодавства попереднього періоду; забезпечення єдності процесуального права всіх союзних республік; обмеження цивільно-процесуального регулювання сферою судочинства; розширення судової компетенції; посилення процесуальних гарантій; деталізація і вдосконалення процесуальної форми; розширення виховної функції цивільного процесу» [1, с. 4].

Р. Ф. Каллістратова вказувала, що нові цивільно-процесуальні кодекси є дещо багатшими перших кодексів: 1) в них інкорпорований майже цілком досить великий нормативний матеріал, що накопичився за минулий період; 2) узагальнено різносторонній досвід застосування процесуальних норм; 3) відображені досягнення теорії процесуального права [2, с. 65].

ЦПК УРСР 1964 року офіційно запроваджував інститут прокурорського нагляду в цивільному судочинстві, який М. Г. Авдюков називав «найважливішою гарантією законності» [3, с. 6].

Як зазначалося в юридичній літературі, «прокурор наглядає за законністю дій осіб, що беруть участь в розгляді справи, і суду. Нагляд здійснюється ним не лише за дотриманням матеріального, а й процесуального права» [4, с. 275].

А. Т. Боннер відносив участь прокурора в процесі, в тому числі і шляхом порушення цивільної справи в суді, до однієї з форм прокурорського нагляду [5, с. 40]. Крім того, з багатьох справ про відновлення на роботі звільнених працівників, виселення громадян з житла, стягнення коштів на утримання дітей, відшкодування шкоди державі і по інших суперечкам, які найістотніше зачіпали інтереси держави і громадян, до участі в судових засіданнях залучалися представники профспілкових та інших громадських організацій.

А. Ф. Козлов виділяв дві сторони прокурорського нагляду за виконанням законів в цивільному судочинстві: зовнішню і внутрішню. Зовнішня стосується дотримання законності громадянами, установами, підприємствами, організаціями, органами державного управління до стадії порушення цивільної справи. Вона пов'язана з встановленням правомірності укладення ними різних договорів, вчинення інших дій. Внутрішня ж звернена до самого цивільного процесу і спрямована на дотримання в ньому законності. Тут предметом нагляду стають цивільні процесуальні дії, що здійснюються при здійсненні правосуддя. Він же писав, що діяльність прокурора в цивільному процесі є наглядовою і по відношенню до судових органів, бо вони, розглядаючи і вирішуючи цивільні справи, застосовують норми матеріального та процесуального законодавства і від них залежить дотримання законності при здійсненні правосуддя, а також у відносинах між громадянами, організаціями. По суті, прокурор отримав право проведення перевірок діяльності судових органів по необмеженому переліку питань, починаючи від ведення діловодства та закінчуючи наглядом за законністю судових рішень [6, с. 24].

Прокурор також здійснював нагляд за дотриманням термінів розгляду цивільних справ, оскільки навіть Верховний Суд визнавав, що мало місце їх недотримання. У разі порушення вимог закону щодо своєчасності розгляду справ прокурор вносив відповідне подання до суду, який допустив таке порушення. Подання могло бути винесено також до відповідних органів юстиції.

Норми ЦПК УРСР відносили прокурора до осіб, які беруть участь у справі. Відповідно, прокурор наділявся правами і обов'язки наданими таким особам. У цивільному судочинстві посадові особи прокуратури іменувалися прокурорами,

тоді як деякі суди в протоколах судових засідань і рішеннях помилково називали їх «представниками прокуратури», а інколи навіть – позивачами, що не узгоджувалося із даним поняттям, адже позивачем є особа, на захист прав і інтересів якого звертається в суд прокурор».

Як писав А. Ф. Клейнман, характерна особливість процесуальних прав прокурора полягає в тому, що вони в більшості випадків одночасно є і обов'язками прокурора. Так, в прокурорській практиці встановлено, що прокурор зобов'язаний брати участь в справах про поновлення на роботі та у справах про виселення. Якщо прокурор пред'явив позов, то він не тільки має право, але зобов'язаний довести юридичні факти, покладені в основу позову. Якщо, на думку прокурора, судові рішення містять порушення закону або не обґрунтовано, прокурор не тільки має право, але і зобов'язаний винести касаційний протест. При наявності законних підстав до відводу, прокурор зобов'язаний заявити самовідвід. Якщо прокурор виявив суттєві недоліки протоколу судового засідання, то він не тільки має право, але зобов'язаний подати зауваження на протокол [7, с. 9].

Безпосередньо процесуальне становище прокурора в цивільному судочинстві визначалося ЦПК УРСР 1964 року. Вимоги до форми і змісту позовної заяви прокурора були загальними, як і для будь-якої зацікавленої особи, яка зверталася до суду. Пред'явлення прокурорами позовів і підтримання їх в суді у всіх випадках ставили в залежність необхідність охорони інтересів суспільства і держави або прав громадян. Причому, як правильно відзначав К. Д. Бурмістров, вирішення питання про необхідність пред'явлення позову закон покладав на розсуд прокурора [8, с. 65].

За змістом статті ЦПК УРСР прокурор повинен був в позовній заяві зазначити, в чому конкретно полягає порушення інтересів держави і суспільства або прав громадян. Разом з тим відсутність в позовній заяві такого обґрунтування необхідності звернення прокурора до суду не була підставою для відмови в прийнятті заяви або для залишення позовної заяви без руху. Ця теза повністю співвідноситься з думкою В. М. Аргунова, що прокурор міг порушити будь-яку цивільну справу в суді [9, с. 52].

Абсолютно слушною видається вислів А. Ф. Клейнман про те, що активна участь прокурора розглядалась як одна з ключових відмінностей радянського цивільного процесу від буржуазного» [7, с. 3]. При цьому А. А. Добровольський зазначав, що активність суду, прокуратури, ще не робить процес «слідчим», «інквізиційним», як намагались стверджувати деякі буржуазні вчені, так як ця активність не спрямована на обмеження прав сторін у процесі, а, навпаки, повинна допомогти сторонам більш повно захищати свої суб'єктивні права та охоронювані законом інтереси [10, с. 134].

Так, в боротьбі з пияцтвом прокурорам вказувалося активніше застосовувати до осіб, які зловживають спиртними напоями, заходи цивільно-правового впливу. В необхідних випадках порушувати справи про обмеження дієздатності громадян, що зловживають спиртними напоями, позбавлення батьківських прав, стягнення з осіб, винних у навмисному заподіянні шкоди здоров'ю громадян коштів, витрачених на лікування потерпілих. Прокуратура УРСР в листі від 11 жовтня 1966 року № 30/73/66 рекомендувала забезпечити систематичний контроль за відшкодуванням збитків по кожній конкретній кримінальній справі і два рази в рік проводити узагальнення по відшкодуванню збитків в порядку цивільного судочинства.

Не менш активно прокурори зверталися до судів з позовними заявами з метою ліквідації порушень трудового законодавства. Дана міра прокурорського реагування використовувалася ними і як засіб відновлення порушеного права, і як спосіб попередження порушень закону. Тільки у справах, пов'язаних зі звільненням робітників і службовців, прокурорами пред'являлися позови: про відновлення на посаді робочих і службовців і стягнення на їхню користь заробітної плати за час вимушеного прогулу; про стягнення в порядку регресу з посадових осіб, винних у явно незаконному звільненні, грошових сум, виплачених підприємством, установою, організацією за вимушений прогул; про стягнення в порядку регресу з винних посадових осіб грошових сум, виплачених працівникові у зв'язку з невиконанням рішення суду про поновлення на роботі; про стягнення в порядку регресу грошових сум, виплачених працівникові у зв'язку із затримкою видачі трудової книжки тощо.

Особливе значення мало пред'явлення прокурорами регресних позовів до посадових осіб, з вини яких було допущено порушення трудових прав робітників і службовців, в результаті чого підприємству, установі або організації було завдано матеріальної шкоди у зв'язку із виплатою працівникові заробітної плати за час вимушеного прогулу [11, с. 281]. Крім того, прокурорам пропонувалося стягувати з винних посадових осіб підприємств і організацій в порядку регресу кошти, виплачені потерпілим від виробничого травматизму, оскільки держава виплачує постраждалим від виробничого травматизму великі грошові суми на відшкодування шкоди.

Однак, вимоги закону про притягнення до матеріальної відповідальності винних досить часто ігнорувались – за ініціативи самих підприємств і організацій справи про відшкодування шкоди в порядку регресу не порушувались.

Основна увага прокурорів була направлена на обґрунтованість пропонувананих ними позовів. Наприклад, в якості негативного результату позов-

ної роботи зазначалося, що деякими прокурорами пред'являються позови в суді по неналежним матеріалам, які породжували «судову тяганину».

Так, в січні 1967 року прокурором міста Києва був пред'явлений позов в інтересах профтехучилища № 4 до слюсаря Орлова Ф. А. про стягнення грошових коштів, нібито незаконно отриманих за роботу за сумісництвом. Рішенням суду від 01 лютого 1967 року позов безпідставно був задоволений. Після цього справу за даним позовом неодноразово було розглянуто в касаційному порядку Судової колегією у цивільних справах Верховного суду, яка змушена була двічі відкладати розгляд справи для проведення додаткової перевірки. Ухвалою від 14 квітня судова колегія рішення народного суду скасувала і в позові до Орлова Ф. А. відмовила повністю. З цієї ж причини з листопада 1966 року по січень 1967 року неодноразово розглядалася справа за позовом прокурора в інтересах заводу по ремонту легкових автомобілів і дорожньої техніки до Морозова Ю. А. про стягнення грошових коштів.

Деякі прокурори зверталися до суду із позовними заявами за якими спори не були підсудні судам. Наприклад, в червні 1972 року міжрайонний прокурор т. Васильєв Г. Г. в інтересах колгоспу «Правда» пред'явив в суд позов до тресту про стягнення грошових коштів заподіяних ушкодженням посівів. Народний суддя правильно відмовив в прийнятті зазначеної позовної заяви, оскільки згідно з постановою Президії Верховної Ради за пошкодження посівів або насаджень колгоспів і радгоспів в судовому порядку стягується тільки несплачена громадянами сума збитку. Штрафи з громадян і сума збитку з підприємств, установ і організацій стягуються в безспірному порядку за розпорядженням виконкому сільської або селищної, міської ради, яка прийняла рішення про стягнення збитків [12, с. 199].

Звернення прокурора до суду з позовною заявою мала й свої особливості. Так, прокурор мав право пред'явити позов всупереч бажанню особи, яка б виступала по справі як позивач при безпосередньому її зверненні до суду, якщо того вимагали інтереси зміцнення соціалістичної законності, охорони радянського правопорядку. У той же час, якщо така особа відмовлялася від позову, провадження у справі, порушеній за ініціативою прокурора, припинялося на загальних підставах. У разі якщо прокурор відмовлявся від пред'явленого ним позову, особа, на захист інтересів якої пред'явлений позов, мала право вимагати розгляд справи по суті.

Разом з тим Р. Є. Гукасян правильно вважав, що прокурор без клопотання зацікавленої особи не мав права з власної ініціативи звертатися до суду із заявою про встановлення батьківства, так як це було б грубим втручанням в сферу особисто-

го життя. Таке звернення можливе лише у виняткових випадках на захист інтересів недієздатного батька [13, с. 112]. Подібної позиції дотримувався і Верховний Суд, який роз'яснив, що прокурор із заявою про розірвання шлюбу може звертатися до суду лише у виняткових випадках, якщо цього вимагає захист інтересів недієздатної особи [14].

Норми ЦПК УРСР 1964 року, які передбачали можливість вступу прокурора в справу на будь-якій стадії процесу, якщо цього вимагала охорона державних або громадських інтересів чи прав і охоронюваних законом інтересів громадян, не запроваджували будь-якого обмеженого переліку цивільних справ, за якими прокурор мав право вступити в процес.

Як правильно зазначено Р. А. Руденко, прокурор мав можливість брати участь і у виконавчому провадженні як однієї із стадій цивільного процесу. Разом з тим участь прокурора в розгляді цивільної справи визнавалася обов'язковою, коли це було прямо передбачено законом або визнано судом за необхідне. По інших справах прокурор вступав в процес за власною ініціативою. Однак вибір справи, в якій прокурор вважав за необхідне брати участь, визначався не тільки змістом пред'явленого позову. Прокурор виходив при цьому і зі стану законності в районі (місті), поширеності та характеру порушень прав, складності справи і її актуальності [15, с. 306].

Наказом Генерального прокурора СРСР від 22 грудня 1969 року № 91 «Про посилення прокурорського нагляду в цивільному судочинстві» на прокурорів покладался обов'язок брати участь в розгляді судами справ про відновлення на роботі, про виселення громадян з житлових приміщень, в справах, порушених за заявою прокурора [16, с. 202].

Науковці відзначали, що беручи участь в розгляді справ про виселення, прокурори перевіряють законність пред'явлених до громадян позовних вимог. Практика свідчила, що житлові органи виконкомів місцевих рад депутатів трудящих, підприємств, установ і організацій не завжди до моменту пред'явлення позовів про виселення з'ясовували причини, за якими громадяни відмовляються від виселення, в деяких випадках неухважно ставляться до прохань громадян, з метою переселення надають житлову площу, що не відповідає нормам закону. У зв'язку з цим, участь прокурора в судовому розгляді справ про виселення мала велике значення для охорони житлових прав громадян [11, с. 284].

За іншими справами прокурор був зобов'язаний брати участь обов'язково, з огляду на їх суспільну значимість, складність і стан законності в районі або місті. Як правильно позначено В. М. Аргуновим, основним завданням прокурора, який вступав у справу для дачі висновку, було сприяння суду в з'ясуванні всіх обставин

і винесення законного і обґрунтованого рішення. Реалізація даного завдання мало би здійснюватися прокурором шляхом активного використання наданих йому процесуальних прав, в тому числі і у вигляді дачі висновків. Прокурор міг дати висновок по будь-якому питанню, як за своєю ініціативою, так і на прохання суду [9, с. 103].

Необхідно також відзначити, що законодавство не обмежувало прокурора будь-якими строками для винесення протесту в порядку нагляду. Тому В. А. Іванов цілком виправдано стверджував, що перегляд рішень, що вступили в законну силу в порядку нагляду, має бути винятковою стадією цивільного процесу, що діє тоді, коли складні правовідносини сторін не були досліджені з достатньою ретельністю і повнотою, коли виникли у справі принципові та спірні юридичні питання [17, с. 23].

Прокурор мав право звернутися до суду із заявою про перегляд судових постанов у зв'язку з нововиявленими обставинами по будь-якій справі. Не викликає жодних сумнівів таке право прокурора щодо рішень за результатами розгляду пред'явлених ним позовів. Надання ж прокурору необмеженого права ініціювати перегляд судових постанов було порушенням принципу диспозитивності цивільного процесу, оскільки в даному випадку заява про перегляд подавалася прокурором за відсутності волевиявлення зацікавлених осіб і порушувала їх право самостійного розпорядження своїми процесуальними правами. Окрім опротестування в касаційному або наглядовому порядку незаконних судових рішень, прокурори звертали увагу органів юстиції на порушення судами норм матеріального та процесуального законодавства, а також акцентували увагу на необхідності профілактичної роботи по шлюбним і сімейним справах, в тому числі на проведенні роботи, спрямованої на виявлення та усунення причин і умов, що тягнуть за собою розпад сім'ї.

Процесуальне становище прокурора в цивільному судочинстві в другій половині ХХ ст. передбачало також виконання ним певних обов'язків при розгляді справи. По-перше, прокурор, належним чином повідомлений про час і місце розгляду цивільної справи, повинен був з'явитися до суду. По-друге, так само як і інші учасники процесу і присутні в залі суду, прокурор був зобов'язаний дотримуватися порядку в судовому засіданні. У разі непокорі прокурора розпорядженням головуючого йому робилося попередження, а при подальшій непокорі вимогам та розпоряджень судді, розгляд справи міг бути відкладений. Прокурор не міг бути видалений судом із залу судового засідання у разі порушення порядку, не міг він бути підданий і штрафу, так як цей захід застосовувався лише стосовно громадян, які були присутні під час розгляду. Неявка прокурора в судове засідан-

ня не тягла за собою накладення на нього штрафу. Єдиною мірою впливу з боку суду на прокурора, в разі порушення останнім порядку в судовому засіданні або неявки без поважних причин, було направлення відповідного повідомлення вищестоящому прокурору.

Як писав М. Г. Авдюков, вищестоящий прокурор за повідомленням суду міг застосувати заходи дисциплінарного впливу не тільки за порушення прокурором процесуальних обов'язків (неявка в суд, коли його участь обов'язкова), але і при невиконанні вказівки Генерального прокурора щодо участі прокурорів у цивільних справах, порушених за їх ініціативою, справах про звільнення і справах про виселення громадян з житлових приміщень [3, с. 51]. Таким чином, процесуальний імунітет прокурора хоча і існував, але був обмежений рамками дисциплінарної відповідальності.

Подальший розвиток законодавства, що регламентувало питання участі прокурора у розгляді цивільних справ, відбувається після прийняття 07 жовтня 1977 року Конституції СРСР, на підставі якої, вперше в історії Радянського Союзу правове становище прокуратури було закріплено загальносоюзним законом – Законом СРСР «Про прокуратуру СРСР», прийнятого 30 листопада 1979 року, в якому були чітко визначені завдання прокуратури в цивільному судочинстві [18].

Стаття 3 названого Закону виділяла здійснення нагляду за виконанням законів при розгляді справ в судах в якості одного з основних напрямків діяльності прокуратури, який було розширено порівняно з Положенням про прокурорський нагляд в СРСР 1955 року. Так, якщо Положення передбачало лише нагляд за законністю і обґрунтованістю судових рішень, то за новим Законом про прокуратуру нагляд здійснювався в цілому за виконанням законів при розгляді справ судами [19]. Таким чином, прокурор здійснював нагляд не тільки тоді, коли суд вже виніс остаточне рішення у справі, а й тоді, коли суд досліджував фактичні обставини справи.

Стаття 33 Закону СРСР «Про прокуратуру СРСР» 1979 року обмежувала права помічників прокурорів, прокурорів управлінь і відділів виносити протести на незаконні судові рішення тільки по цивільним справам в розгляді яких вони безпосередньо брали участь. Прокурор або заступник прокурора відповідного рівня зберігали право винесення протестів незалежно від їх участі в розгляді справи.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що нова кодифікація цивільного процесуального законодавства, проведена в першій половині 60-х рр. ХХ століття стала початком заключного етапу розвитку правового статусу прокурора в радянському цивільному судочинстві, який тривав до 90-х рр. ХХ століття.

Пред'явлення прокурорами позовів і вступ у справу для дачі висновку обумовлювалося необхідністю охорони інтересів суспільства і держави або прав громадян. Участь прокурора в розгляді цивільної справи визнавався обов'язковим, коли це було прямо передбачено законом або визнано судом. По інших спорах прокурор вступав в процес за власною ініціативою.

Друга половина ХХ століття характеризується введенням інституту прокурорського нагляду в цивільному судочинстві, який охоплював всі питання діяльності судів, в тому числі ведення ними діловодства, дотримання термінів розгляду цивільних справ і перевірки законності судових рішень. При виявленні порушень прокурор мав право виносити подання про їх усунення як голові відповідного суду, так і до органів юстиції. Реагування на незаконні і необґрунтовані рішення і ухвали судів здійснювалося шляхом винесення протестів, що не залежало від того, брав участь прокурор у розгляді цивільної справи чи ні.

Крім виправлення судових помилок, допущених при винесенні судових рішень, шляхом їх опротестування в наглядовому порядку, прокурори звертали увагу органів юстиції на порушення норм матеріального та процесуального права і вимагали, таким чином, коригування роботи судів у позапроцесуальному порядку.

Незважаючи на зміни цивільного процесуального законодавства в другій половині ХХ ст., спроби обмежити повноваження прокурора на практиці не отримали свого розвитку, адже не існувало жодних процесуальних перешкод для звернення прокурора до суду із будь-яким позовом (заявою), вступу до цивільної справи чи опротестування судового рішення. Протягом всього процесу історичного розвитку інституту участі прокурорів у цивільному судочинстві найбільш широкі повноваження були надані прокурору радянським цивільним процесуальним законодавством другої половини ХХ століття.

Література

1. Чечот Д. М. Актуальные проблемы теории и практики гражданского процесса. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1979. 67 с.
2. Каллистратова Р. Ф. Новые гражданские процессуальные кодексы союзных республик. *Материалы научной конференции «Новые гражданские и гражданские процессуальные кодексы союзных республик»* (14–16 октября 1964 г.). Москва: Изд-во ВНИИСЗ. 1965. 202 с.
3. Авдюков М. Г. Принцип законности в гражданском судопроизводстве. Москва: Изд-во Московского университета, 1970. 204 с.
4. Маляров М. П. Прокурорский надзор в СССР: учебник. Москва: Юридическая литература, 1966. 330 с.
5. Боннер А. Т. Принцип диспозитивности советского гражданского процессуального права. Москва: БЮЗИ, 1987. 78 с.

6. Козлов А. Ф. Основные этапы развития законодательства о прокуратуре. *Вопросы применения нового законодательства о прокуратуре: межвузовский сборник научных трудов*. Свердловск: Свердловский юридический институт, 1983. С. 24–32.

7. Клейнман А. Ф. Прокурорский надзор по гражданским делам. Москва: Юридическая литература, 1968. 25 с.

8. Бурмистров К. Д. Роль прокурорского надзора в обеспечении социалистической законности. Москва: Юридическая литература, 1979. 69 с.

9. Аргунов В. Н. Участие прокурора в гражданском процессе. Москва: Изд-во МГУ, 1991. 134 с.

10. Добровольский А. А. Правовое регулирование исковой защиты. Основами гражданского судопроизводства и гражданскими процессуальными кодексами союзных республик. *Проблемы применения Основ гражданского законодательства и Основ гражданского судопроизводства Союза ССР и союзных республик: (сборник материалов)*. Саратов, 1971. С. 134–138.

11. Зверев А. Д. Прокурорский надзор в гражданском судопроизводстве. *Совершенствование прокурорского надзора. Сборник статей*. Москва, 1973. С. 281–287.

12. Руденко Р. А. Советская прокуратура. История и современность. Москва: Юридическая литература, 1977. 287 с.

13. Юкова М. К. Гражданское процессуальное законодательство: комментарий. Москва: Юридическая литература, 1991. 720 с.

14. Постановление Пленума ВС СССР от 28 ноября 1980 года № 9 «О практике применения судами законодательства при рассмотрении дел о расторжении брака». *Бюллетень Верховного Суда СССР*. 1981. № 1.

15. Руденко Р. А. На страже советских законов. Москва: Юридическая литература, 1972. 389 с.

16. Советская прокуратура: Сборник документов. Москва: Юридическая литература, 1981. 287 с.

17. Иванов В. А. Прокурорский надзор по гражданским делам. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1968. 32 с.

18. Закон СССР от 30 ноября 1979 года «О прокуратуре СССР». *Ведомости ВС СССР*. 1979. № 49. Ст. 843.

19. Указ Президиума ВС СССР от 24 мая 1955 года «Положение о прокурорском надзоре в СССР». *Ведомости ВС СССР*. 1955. № 9. Ст. 222.

Анотація

Добкіна К. Р. Становлення законодавчих засад участі у цивільному судочинстві прокуратури (друга половина ХХ століття). – Стаття.

Наукова стаття присвячена дослідженню проблематики становлення законодавчих засад участі у цивільному судочинстві прокуратури у другій половині ХХ століття.

Авторкою встановлено, що перше десятиліття шістдесятиліття ХХ століття відзначено кодифікацією відразу декількох галузей радянського права. У їх числі було і цивільне процесуальне законодавство. Правовий статус прокурора в нашій країні набув подальшого розвитку на базі суттєвого оновлення радянського законодавства. Разом з тим форми участі прокурора в цивільному процесі, його повноваження і основні обов'язки, зазначені в ЦПК УСРР 1924 року, знайшли своє відображення і в радянських процесуальних законах 60-х років.

Доведено, що нова кодифікація цивільного процесуального законодавства, проведена в першій половині 60-х рр. ХХ століття стала початком заключного етапу розвитку правового статусу прокурора в радянсько-

му цивільному судочинстві, який тривав до 90-х рр. ХХ століття.

Пред'явлення прокурорами позовів і вступ у справу для дачі висновку обумовлювалося необхідністю охорони інтересів суспільства і держави або прав громадян. Участь прокурора в розгляді цивільної справи визнавався обов'язковим, коли це було прямо передбачено законом або визнано судом. По інших спорах прокурор вступав в процес за власною ініціативою.

Друга половина ХХ століття характеризується введенням інституту прокурорського нагляду в цивільному судочинстві, який охоплював всі питання діяльності судів, в тому числі ведення ними діловодства, дотримання термінів розгляду цивільних справ і перевірки законності судових рішень. При виявленні порушень прокурор мав право виносити подання про їх усунення як голові відповідного суду, так і до органів юстиції. Реагування на незаконні і необґрунтовані рішення і ухвали судів здійснювалося шляхом винесення протестів, що не залежало від того, брав участь прокурор у розгляді цивільної справи чи ні.

Крім виправлення судових помилок, допущених при винесенні судових рішень, шляхом їх опротестування в наглядовому порядку, прокурори звертали увагу органів юстиції на порушення норм матеріального та процесуального права і вимагали, таким чином, коригування роботи судів у позапроцесуальному порядку.

Незважаючи на зміни цивільного процесуального законодавства в другій половині ХХ ст., спроби обмежити повноваження прокурора на практиці не отримали свого розвитку, адже не існувало жодних процесуальних перешкод для звернення прокурора до суду із будь-яким позовом (заявою), вступу до цивільної справи чи опротестування судового рішення. Протягом всього процесу історичного розвитку інституту участі прокурорів у цивільному судочинстві найбільш широкі повноваження були надані прокурору радянським цивільним процесуальним законодавством.

Ключові слова: цивільне судочинство, учасники цивільного судочинства, органи державної влади, органи прокуратури, радянське законодавство, УСРР.

Аннотация

Добкина К. Р. Становление законодательных основ участия в гражданском судопроизводстве прокуратуры (вторая половина XX века). – Статья.

Научная статья посвящена исследованию проблематики становления законодательных основ участия в гражданском судопроизводстве прокуратуры во второй половине XX века.

Автором установлено, что первое десятилетие шестидесятилетия XX века отмечено кодификацией сразу нескольких отраслей советского права. В их числе было и гражданское процессуальное законодательство. Правовой статус прокурора в нашей стране получил дальнейшее развитие на базе существенного обновления советского законодательства. Вместе с тем формы участия прокурора в гражданском процессе, его полномочия и основные обязанности, указанные в ЦПК УСРР 1924 года, нашли свое отражение и в советских процессуальных законах 60-х годов.

Доказано, что новая кодификация гражданского процессуального законодательства, проведенная в первой половине 60-х гг. XX века стала началом заключительного этапа развития правового статуса прокурора в советском гражданском судопроизводстве, который продолжался до 90-х гг. XX века.

Предъявление прокурорами исков и вступление в дело для дачи заключения обуславливалось необхо-

димостью охраны интересов общества и государства или прав граждан. Участие прокурора в рассмотрении гражданского дела признавалось обязательным, когда это было прямо предусмотрено законом или признано судом. По другим спорам прокурор вступал в процесс по собственной инициативе.

Вторая половина XX века характеризуется введением института прокурорского надзора в гражданском судопроизводстве, который охватывал все вопросы деятельности судов, в том числе ведения ими делопроизводства, соблюдение сроков рассмотрения гражданских дел и проверки законности судебных решений. При выявлении нарушений прокурор вправе выносить представления об их устранении как председателю соответствующего суда, так и в органы юстиции. Реагирование на незаконные и необоснованные решения и постановления судов осуществлялось путем вынесения протестов, не зависело от того, участвовал прокурор в рассмотрении гражданского дела или нет.

Кроме исправления судебных ошибок, допущенных при вынесении судебных решений, путем их опротестования в надзорном порядке, прокуроры обращали внимание органов юстиции в нарушение норм материального и процессуального права и требовали, таким образом, корректировка работы судов в внепроцессуальном порядке.

Несмотря на изменения гражданского процессуального законодательства во второй половине XX в., попытки ограничить полномочия прокурора на практике не получили своего развития, ведь не было никаких процессуальных препятствий для обращения прокурора в суд с любым иском (заявлением), вступления к гражданскому делу или опротестования судебного решения. В течение всего процесса исторического развития института участия прокуроров в гражданском судопроизводстве наиболее широкие полномочия были предоставлены прокурору советским гражданским процессуальным законодательством.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, участники гражданского судопроизводства, органы государственной власти, органы прокуратуры, советское законодательство, УССР.

Summary

Dobkina K. R. The formation of legislative principles participation in civil procedure of prosecutor's office (the second half of the XX century). – Article.

The scientific article is devoted to a research of a perspective of formation of the legislative principles of participation in civil legal proceedings of prosecutor's office in the second half of the XX century.

By the author it is established that the first decade the sixtieth anniversary. The XX centuries noted codifications of several industries of the Soviet right at once.

Among them, there was also a civil procedural legislation. Legal status of the prosecutor in our country entered further development based on significant updating of the Soviet legislation. At the same time forms of participation of the prosecutor in civil process, its powers and fundamental obligations specified in TsPK USSR of 1924 found the reflection and in the Soviet procedural laws of the 60th years.

It proved that new codification of the civil procedural legislation carried out in the first half of the 60th of the XX century by the beginning of the final stage of development of legal status of the prosecutor in the Soviet civil legal proceedings, which proceeded until 90th of the XX century.

Presentations by prosecutors of claims and the introduction in business for making the conclusion was stipulated by need of protection of interests of society and state or the rights of citizens. Participation of the prosecutor in consideration of a civil case was recognized as obligatory when the law directly provided it or it is recognized as court. On others disputes the prosecutor entered process on own initiative.

The second half of the XX century is characterized by introduction of institute of public prosecutor's supervision in civil legal proceedings which covered all issues of activity of the courts, including conducting by them office-work, observance of terms of consideration of civil cases and check of legality of judgments. At identification of violations, the prosecutor had the right to take out representations about their elimination as to the chairman of the relevant court, and to judicial authorities. Responses to illegal and unreasonable decisions and resolutions of vessels it was carried out by removal of protests that did not depend on that, the prosecutor participated in consideration of a civil case or not.

Except correction of the injustices made at pronouncement of judgments by their protest in a supervising order, prosecutors drew the attention of judicial authorities to violation of norms of substantive and procedural law and demanded, thus, correction of work of the courts in *pozaprotsevalny* an order.

Despite changes of the civil procedural legislation in the second half of the 20th century, attempt to limit the prosecutor's powers in practice did not gain the development, there were no procedural obstacles for the appeal of the prosecutor to court with any to the claim (statement), receipts in a civil case or protest of the judgment. During all process of historical development of institute of participation of prosecutors in civil legal proceedings, the largest powers conferred to the prosecutor by the Soviet civil procedural legislation.

Key words: civil judiciary, participants in civil proceedings, public authorities, prosecutors, soviet legislation, URSR.